

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ

НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”

НАУЧНА ОБЛАСТ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ, ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ

2.1. ФИЛОЛОГИЯ, НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК – СИНТАКСИС

Автор на дисертационния труд: **Десислава Йорданова Вилимовска**

докторант към Катедрата по български език, ФСлФ, СУ
„Св. Климент Охридски”

Тема на дисертационния труд: „**Словоред и информационна структура на**

изречението (с оглед на адвербиалните

модификатори, изразяващи епистемична модалност)”

Рецензент:

доц. д-р Марина Джонова

Катедра по български език,

ФСФ, СУ „Св. Климент Охридски”

Трудът на Десислава Вилимовска „Словоред и информационна структура на изречението (с оглед на адвербиалните модификатори, изразяващи епистемична модалност)” е разработен в периода на обучението ѝ като редовен докторант в Катедрата по български език, ФСлФ, СУ, с научен ръководител проф. д-р Йовка Тишева. Представеният за рецензиране текст е с общ обем 206 стандартни страници и се състои от: увод, седем глави, заключение, справка за научните приноси на дисертацията и библиография. Текстът е с ясна структура и наблюденията са онагледени с реални примери от Български национален референтен корпус VulTreeBank, от Корпусите на българската устна реч (Корпуса на българската разговорна реч на Факултета по славянски филологии на Софийския университет; корпусите с разговорна реч на Кр. Алексова и на Цв. Николова), както и с примери, събрани в личния корпус на докторантката (от художествената литература и от интернет източници), което дава обективност на направените в работата изводи. Доказателство за отличната осведоменост на Д. Вилимовска във връзка с мненията и подходите при изследването на модалните наречия е богатата библиография, която включва както основни трудове, така и статии на български, английски и чешки език – общо 141 заглавия.

Дисертационният труд на Д. Вилимовска разглежда словореда на адвербиалните модификатори, изразяващи епистемична модалност. Изследването е приносно, тъй като представя нова гледна точка към изследването на модалните наречия от типа на

наистина, вероятно, сигурно, навярно, възможно, невъзможно в българския език, а именно тяхното поведение с оглед информационната структура на изказването. В работата се прави критичен преглед на класификациите на модалните наречия и модалните частици. Като се основава на изследването на Г. Чинкуе върху мястото на наречията в информационната структура на изречението, докторантката прави модел за описание на разглежданите наречия. Актуалността на избрания проблем се определя от частичното обхващане на модалните наречия в изследванията върху българския език и от приложения при изследването нов теоретичен подход, който показва, че спецификите при употребата на модалните наречия в българския език могат да се обяснят от гледна точка на информационната структура на изречението.

Обектът на научното изследване е ясно определен: „словоредът на изречението в българския език с оглед на наречията, свързани с изразяването на епистемична модалност“. *Целта* на изследването е точно формулирана; тя е реалистична и отговаря на изследователския обект, а именно „да бъде представен достатъчно изчерпателен модел на функциониране на адвербиалните модификатори на синтактично равнище, като за отправна точка се приемат съвременните теории за информационната структура на изречението“.

Реализирането на изследователската цел е свързано с изпълнението на осем *научни задачи*, които съответстват и на структурата на дисертационния труд: посочване на морфологичните и синтактичните особености на модалните модификатори; класификация на модалните модификатори по отношение на степента на увереност на говорещия в истинността на пропозицията, изразена в рамките на изречението; избор на теоретична рамка, която да бъде използвана при синтактичния анализ; проследяване на синтактичните позиции, в които се срещат модалните модификатори, свързани с изразяването на епистемична модалност; класификация на модалните модификатори по конкретни признаци: възможност да заемат различни позиции в изречението, възможност да модифицират отделни фрази, възможност да изпълняват предикативна функция в рамките на изречението и т.н.; посочване на семантичните различия, свързани с появата на даден модален модификатор в определена синтактична позиция; анализ на синтактичните позиции на модалните модификатори по отношение на останалите типове адюнкти; проследяване на особеностите на функционирането на модалните модификатори в разговорната реч.

В *първата глава* от работата Д. Вилимовска прави преглед на основните морфологични характеристики на наречията, които могат да бъдат определени като модални модификатори, и очертава общият модел на синтактичното им поведение.

Дефиниран е и списъкът от лексеми, които са обект на анализ в дисертационния труд. Прави се критичен преглед на класификациите на наречията в българското езикознание, като се акцентира върху мястото на модалните наречия в тях и се прави разграничение между модални наречия и модални частици. Много добрата осведоменост на авторката за състоянието на изследванията в областта на формалния синтаксис показват наблюденията ѝ върху синтактичната съчетаемост на наречията – наред с представянето на фразите, в които наречието е опора, и фразите, в което то е зависима част, се коментират и семантичните ограничения върху участието на отделни типове наречия в някои от фразите. Модалните наречия обикновено не участват като опора на фраза, а обсегът им на действие е цялото изречение. Синтактичното им поведение е разгледано и по отношение на т.нар. адвербиални сказуеми от типа на *възможно е*. При представянето на англоезичните изследвания върху наречията акцент е поставен върху подхода, застъпен в граматиката на ролята и референцията, според който модалните наречия се разглеждат като едни от операторите, модифициращи изречението. С оглед уточняването на наречията, които влизат в групата на модалните наречия, се прави преглед на дефинициите за модалност и на средствата, които могат да изразяват епистемична модалност в българския език.

Според избрания модел епистемичните модални наречия се разполагат върху скала с две крайни стойности [+ увереност] и [- увереност] на говорещия по отношение на истинността на означената в изказването пропозиция. На единия полюс на скалата са разположени наречия като *наистина, действително, несъмнено* и др., които изразяват висока степен на категоричност на говорещото лице по отношение на истинността на пропозицията, означена в изказването. На другия полюс се намират лексеми като *невероятно* и *невъзможно*. Между [+ увереност] и [- увереност] се разполагат наречия като *вероятно, сигурно, навярно*, които според контекста представят различни степени на вероятност по отношение на истинността на пропозицията р.

Интересни са наблюденията на Д. Вилимовска относно употребата на модалните наречия в изречения, изразяващи негация – обикновено е налице негация на предиката и положителното съответствие на даденото наречие (срв. *Вероятно няма да дойде* и *Невероятно е да дойде*).

В работата се представят и лексикалните средства за изразяване на степен при разглежданите наречия (*почти невъзможно, още по-невъзможно, много по-сигурно*), като хипотезите са подкрепени с реални примери и данни от корпуси.

За да бъде пълно представянето на поведението на модалните наречия, Десислава Вилимовска представя и съчетаемостта им с глаголни форми в различните евиденциали.

Докато наречията *сигурно*, *действително*, *несъмнено* означават [+ увереност], *сигурно* и *вероятно* означават [+/- увереност]. Наблюденията са приноси и доказват наличието на тясна връзка между модалните наречия, изразяващи епистемична модалност, и евиденциалността. Интересни са наблюденията върху семантиката на изреченията с глагол в дубитатив от типа на *Иван наистина бил заминал за Пловдив*, в които наречието изразява отношението на източника на информацията (*Иван наистина замина за Пловдив*), а не на актуалния говорещ.

Във *втората глава* на изследването докторантката прави преглед на основните подходи и концепции, свързани с информационната структура на изречението. Приносно е подробното представяне на български на чешката школа по отношение на актуалното членение на изречението. Повечето български лингвисти ползват и цитират концепциите на чешките лингвисти по отношение на темо-ремната структура на изказването, но не представят подробно на български развитието на теорията, както и разликите в концепциите на отделните автори. Представени са подробно и подходите към информационната структура в англоезичната литература, както и тяхното приложение в изследванията върху българския език. Съпоставят се моделите на Ернст и Чинкуе за описание на наречията и се приема подходът, при който съобразно с особеностите на българския език се съчетават формалните и прагматичните подходи по отношение на словоредата и информационната структура. Причината за това е и че в групата на т.нар. модални наречия се включват лексеми, които освен модални изпълняват и прагматични функции, свързващи ги с класа на прагматичните частици.

В *трета глава* на дисертационния труд се разглежда функционирането на модалните наречия като предикативи в рамките на съставното сказуемо – един все още спорен въпрос в нашата лингвистика, тъй като е свързан с принципните въпроси за обхвата на безличните изречения. Десислава Вилимовска е посочила кои от модалните наречия могат да се употребяват в предикативна позиция. Приноси са наблюденията й относно възможността за изпускане на спомагателния глагол, както и относно групите модални наречия по отношение на възможността като предикативи да управляват комплементизатори - *вярно*, *невярно*, *несъмнено (че)*; *вероятно*, *възможно*, *невъзможно (да)*, *сигурно (дали)*, *сигурно (че/дали)*, *невероятно (че/да)*.

Четвърта глава *Епистемичните модални наречия като модификатори на пропозицията и на глаголната фраза* е централна по отношение на обекта на изследване в дисертационния труд и е приносна с последователното представяне на типовете модални наречия по отношение на тяхната позиция и техния обхват като модификатори – върху цялата пропозиция или само върху глаголната фраза. Направен е и извод за

позицията на модалните наречия по отношение на другите изреченски модификатори – макар началната изреченска позиция да е характерна за модалните модификатори, при наличието на елементи, функциониращи на дискурсно равнище, модалните наречия заемат по-ниска позиция в структурата на изречението, т.е. дискурсните маркери стоят по-високо от маркерите, свързани с модалността.

Разгледана е и позицията на модалните наречия непосредствено до предиката. Модалното наречие обикновено действа в посока надясно, т.е. модифицира елементите, разположени след него, но и тази позиция е блокирана за част от наречията (*невярно*, *невъзможно* и *невероятно*). Докторантката стига до извода, че позицията след предиката е „запазена“ за наречия от типа на VP-наречията, т.е. за модификатори на действието, изразено от глагола. Ниската честота на поява на епистемичните наречия в края на изречението е в съответствие и с предложената от Чинкуе универсална йерархия, според която наречията, модифициращи изречението, заемат по-високи позиции от наречията за място, време, начин, количество и степен и т.н., които остават в рамките на глаголната фраза.

Приносни са наблюденията на докторантката относно позицията на наречията по отношение на съставните сказуеми и сложните глаголни форми. Интересни са и изводите за мястото на модалните наречия по отношение на клитичния комплекс. Модалният модификатор не може да „разкъсва“ клитичния комплекс, както и не може да се появява между клитичния комплекс и предиката. Отделна част в четвърта глава е посветена на функционирането на лексемите *невярно*, *невъзможно*, *невероятно*, *вярно*, *сигурно* като наречия, свързани с модифициране на действието, означено от предиката – най-вече като наречия за начин. Наблюденията, направени в тази глава на дисертацията, могат да се приложат в корпусната лингвистика при снемането на морфологичната многозначност.

При представянето на модалните модификатори в конструкции със синтактично маркиране на информационната структура (външен топик, лява дислокация, дясна дислокация и маргинализация) Д. Вилимовска надгражда изследванията върху лявата и дясната периферията на изречението в българския език, като посочва възможните позиции на модалните модификатори. Позицията на модалните модификатори, когато в изречението е налице контрастен фокус, е представена в *петата* глава на дисертационния труд. В стремежа към изчерпателност на анализа Десислава Вилимовска представя и случаите, в които при определени условия модалните модификатори могат да включат в обсега си на действие отделни конституенти от изречението, и разглежда различните типове фрази, в които модалните наречия

функционират като модификатори на отделни конституенти или на фрази, различни от VP. Ценни са наблюденията по отношение на наречия от тип на *невероятно*, което в именни фрази функционира като същински интензификатор (*неговата невероятно жизнерадостна и заразителна усмивка*). Тук искам да попитам докторантката търсила ли е синоними на *невероятно* в тази употреба в разговорната реч – *адски*, *мега*, които също се конкурират с наречието *много* и не могат да модифицират една и съща фраза с него.

Като отделен принос на дисертацията може да се разглежда *седма глава*, в която се представят спецификите на модалните наречия в разговорната реч. Както отбелязва Д. Вилимовска, в устната реч се наблюдава редуциране на списъка с модални наречия, свързани с изразяването на епистемична модалност. В най-висока степен са застъпени лексемите *sigурно* и *наистина*. Предикативната употреба на модалните наречия се избягват в разговорната реч и когато се среща, се предпочита изпускането на спомагателния глагол.

По отношение на словоредата, неутралната за модалните наречия позиция е в началото на изречението или непосредствено преди предиката. В разговорната реч модалните наречия често се наблюдават в елиптични конструкции поради спецификата на устното общуване.

В тази глава се представя и функционирането на модалните наречия като прагматични маркери. Функционирането на модалните наречия като прагматични маркери не е било обект на детайлно изследване в българското езикознание. Посочени са аргументи за прагматичното тълкуване на определени употреби на разглежданите наречия в разговорната реч. Употребите на модалните наречия като близки до прагматичните маркери са част от по-общата тенденция на поява на употреби с прагматична функция при лексеми от класа на наречията. Тази тенденция е в съответствие с тезата, че прагматичните частици са отворен клас, който се запълва преди всичко чрез неизменяеми думи от други лексикални категории. Прагматичните употреби на модалните наречия са много по-фреквентни в разговорната реч в сравнение с писмените текстове. Модалните наречия във функцията на прагматични маркери служат за привличане на вниманието, за заявяване на комуникативното намерение и позиция по отношение на изказването на събеседника. По този начин помагат за реализирането на принципа на кооперативността в диалога, но същевременно придават и по-засилена експресивност на изказването. Както отбелязва и докторантката, контекстът до голяма степен оказва влияние върху интерпретацията на лексемите, изпълняващи функцията на прагматични маркери.

В заключението Десислава Вилимовска обобщава направените наблюдения. Направените от авторката изводи показват, че тя успешно е реализирала изследователските задачи, които си е поставила. Както и в целия текст на дисертацията, и тук изводите са онагледени и във вид на таблица.

Работата на Десислава Вилимовска „Словоред и информационна структура на изречението (с оглед на адвербиалните модификатори, изразяващи епистемична модалност)” убедително доказва уменията на авторката за самостоятелен анализ на синтактичните явления на формално, семантично и прагматично равнище. Показва отлична осведоменост по отношение а съвременните лингвистични теории и умение за критичното им използване с оглед спецификите на българския език.

Справката за *основните приноси* в дисертационния труд отговаря на постигнатите резултати при изпълнение на изследователската цел. *Авторефератът* на дисертационния труд точно и вярно отразява основните насоки, с които е свързана разработката, постигнатите положителни резултати от анализите и обобщението на научните приноси.

В периода на обучението си Десислава Вилимовска е представила своите наблюдения върху особеностите на модалните модификатори в *четири статии*, които са публикувани в научни списания и в сборници от езиковедски конференции. Броят публикациите отговарят на изискванията по настоящата процедура.

Заключение: Представеният от Десислава Вилимовска дисертационен труд на тема „Словоред и информационна структура на изречението (с оглед на адвербиалните модификатори, изразяващи епистемична модалност)” показва убедително нейните задълбочени знания в областта на синтаксиса и информационната структура на изречението, уменията ѝ да прави точни наблюдения и да анализира обективно езиковите факти, да систематизира и обобщава постигнатите чрез анализите резултати. Това ми дава основание да предложа на Десислава Вилимовска ДА СЕ ДАДЕ образователната и научна степен „доктор”.

22.08.2017 г.

Рецензент:

доц. д-р Марина Джонова